

VI. korszak. A protestántizmus győzelme és áldásos hatása 1648-tól napjainkig.

ELSŐ FEJEZET

A protestáns szellem munkája általában.

53. Reform-törekvések a róm. kath. egyházban.

A tridenti zsinat örök időre megállapította a róm. kath. egyház tanait. Ezért híveitől azt kívánja, hogy vallási kérdésekben ne keressék az igazságot, hanem fogadják el azt, amit az egyház tanít. Azért mégis a kath. egyházban koronként megnyilatkoztak azok a törekvések, melyek a protestántizmus szabadabb szellemét óhajtották belevinni. Az ilyen irányú munkások közül különösen három férfi neve tűnik ki, u. m. *Jansen*, *Döllinger* és *Hyacinthus*.

Jansen Kornél (1585—1638) előbb teológiai tanár volt, később pedig yperni püspök lett. Számos műve jelent meg, melyekben azt bizonyítja be, hogy a kath. egyház eretnek-ségbe esett, amikor eltért az Augustinus tanaitól, mert azok az igazi ortodox tanok. Ezek alapján az egyházjavítókkal egyértelműen hirdeti az emberi természet teljes romlottságát. Az általa alapított irányt *janzenizmusnak* nevezzük. A jezsuiták különösen nem szüntek meg harcolni az irányzat ellen s kivitték, hogy *Jansen* könyveit a pápák átokkal sújtsák. Az állandó üldözés folytán nagyobb körben nem terjedhetett a janzenizmus, de azért ma is vannak Németalföldön hívei, kik a pápa fönnhatóságát el nem ismerik.

Döllinger Henrik (1799—1890) nagy tudású egyetemi tanár és prépost Münchenben. Nem akart új felekezetet alapítani, de elszántan küzdött a pápának világi uralma és a jezsuitaszellemű kath. teológia ellen. Követelte a vallás és tudomány összhangját. Amikor aztán 1870-ben IX. *Pius* pápa a vatikáni zsinaton kihirdette a pápai csalhatatlanság dogmáját, *Döllinger* több társával határozottan ellenszegült. Ezért a pápa az egyházból kiátkozta. Követői megalapították az *ó-katholikus egyházat*, melynek célja az őskereszténység visszaállítása. Eltörölték a papi nőtlenséget és a latinnyelvű misét.

Hyacinthus szerzetes, eredeti nevén *Loyson Károly* (1827—1912) kiváló francia író és szónok volt. Szabad szellemű szónoklataival nagy hírnévre tett szert. De egyben kénytelen volt a szerzet-rendből kilépni s mint az „evangélium prédikátora” úgy működött tovább, amíg azután a pápa kiátkozta az egyházból. Előbb a kath. egyház fejlesztése

érdekében buzgólkodott, de később az u. n. *gallikánizmus* élére állott s 1879-ben annak az elvei szerint a pápától független egyházat alapított. Ez a szabad szellemű irányzat Franciaországban annyira tért hódított, hogy 1905-ben az egyház és állam elválasztása törvényhozásilag kimondatott.

Nemcsak a tudósok között, hanem az egyház minden rétegében napról-napra nagyobb mértékben terjedt a fejlődés és haladás vágya. Ennek megakadályozására adta ki IX. Pius pápa 1864-ben a *Syllabust*, amelyben összeállítja azokat a tanokat, melyek az új idők követelményeképen elterjedtek az egyház tagjai között s azokat, mint tévelygéseket átokkal sújtja. Újabban 1907-ben X. Pius pápa szintén jónak és szükségesnek látta egy hasonló Syllabus kiadását, amelyben a legújabb reformtörekvésekre szórta átkát. Sőt XIII. Leó 1910-ben az egyház lelkészeit és tanárait az úgynevezett *antimodernista eskü* letételére kényszerítette, amely szerint esküvel fogadják, hogy minden újkori irányzatot megvetnek és kárhoztatnak. Azonban az idő kerekét s az emberiség fejlődését sem zsinati végzésekkel, sem pápai rendeletekkel többé feltartóztatni nem lehet.

54. Szabad szellemű irányzatok a protestántizmus kebelén.

Miután a reformáció célja az volt, hogy szabaddá tegye az emberi erőket és tehetségeket, hogy lerázza a lélekre nehezült egyházi bilincseket: ezzel szemben elveszítette minden létjogosultságát az u. n. *orthodoxia*, vagy igazhitűség, mely a csalhatatlan hittételekbe helyezi a vallásosságot. És mégis megkísérelte a protestáns *orthodoxia* is, hogy legyőzze a szabadság szellemét s biztosítsa a maga egyházi uralmát. Szerencsére a kísérlet nem sikerült. Az igazi vallásos érzés, kezét fogva a józan ésszel és a bölcsészettel, ellenállott e veszedelmes kísérletnek. Ebben a küzdelemben három vallási irányzat keletkezett, u. m. a *pietizmus*, a *deizmus* és *racionálizmus*.

A *pietizmus* tulajdonképpen tulzó iránya a prot. vallásosságnak, amennyiben a fősulyt a lélek kegyeskedésére fekteti. Könnyen átcsap az önsanyargató életre, sőt a kép-mutatásba is. Azonban történelmileg üdvösnek bizonyult, mert sikerrel vette fel a harcot a prot. igazhitűség ellen. Alapítója *Spener Jakab* frankfurti lelkész, ki „*Pia desideria*” c. művében fejtette ki ez irányzat gyakorlati oldalát, amely imádkozás, bibliamagyarázat az egyetemes papság eszméje alapján, a ker. szeretet gyakorlása, a népszerű prédikációk és házi istentiszteletek tartásában áll. Utána lelkes munkása

és ápolója volt *Franke Ágost*, ki *Hallét* tette a pietizmus központi helyévé s onnan élénk figyelemmel kísérte mozgalmait. A gyakorlati életben sok üdvös intézményt létesített, de túlzásai által, melynél fogva tiltotta a táncot, színházba járást és divatszerű ruházkodást, korlátozta az egyéni szabadságot. A pietizmus a külföldön tanult teológusok útján Erdélybe is eljutott.

A *deizmus* az angol „fölvilágosodás” terméke. Alapítója *Herbert Ede*. A deizmus szerint Isten a világon kívül álló lény, akit tiszta és becsületes élettel tisztelünk igazán. A kijelentett vallás is a természeti valláson alapszik és az első csak annyiban kötelező, amennyiben az utóbbinak megfelel (naturalizmus). A deizmus eszméinek *Voltaire* és *Rousseau* voltak lelkes hívei és apostolai, akik egyes túlzásaik mellett is sikerrel küzdöttek az élettelen orthodoxia ellen.

A *racionálizmus* a német felvilágosodás hatása alatt nagy erővel lépett fel az egyházi supranaturalizmus ellen. Alaptétele az, hogy a józan ész ítélete alá bocsájtja mind a bibliát, mind az egyházi tantételeket. Különösen a *Kant Emánuel* bölcsészete által megerősödve, hatalmas tényezője lett az egyéni szabadságnak. Nemcsak Németországban, de más országokban is irányító befolyást gyakorolt a prot. teológiára. Ennek eredménye, hogy a szentháromság, eredeti bűn és a többi orthodox tanok egészen más világítást nyertek és Jézus életéről azok a misztikus ködfoltok, amelyek őt a szentháromság egyik személyévé tették, elenyésztek.

55. Kisebb protestáns felekezetek.

Részint a protestáns orthodoxiával való elégedetlenség, részint beteges rajongásból, a protestántizmus kebelén több kisebb felekezet keletkezett. Közülök nevezetesebbek:

1. A *remonstránsok*. Ez a felekezet úgy keletkezett, hogy Németalföldön sokan nem fogadták el Kálvinnak a predesztinációra vonatkozó tanítását. Ezért heves viták fejlődtek ki köztük és a szigorú kálvinisták között. Ennek az lett a következménye, hogy *Ármin Jakab* előbb amsterdami, később leydeni lelkész, a szabadabb gondolkozású kálvinistákból egy új felekezetet alapított. Az új felekezetet alapítójáról aminiánusoknak is hívták. Azonban 1610-ben készített hitvallásukat remonstrációnak nevezték. Innen kapták a remonstráns nevet. A predesztinációt elvetik. A bibliának az új testamentumi részére fektetik a fősúlyt. Fedhetetlen életet és a más hitűek iránt türelmet követelnek az igaz kereszténytől. A *dortrecht*i zsinat 1618-ban kárhoztatta a

remonstránsok tanait. Híveit üldözőbe vette. De 1625-ben szabad vallásgyakorlatot nyertek s azóta békében élnek Németalföldön. A magyar unitáriusokkal testvéri viszonyban voltak, akiket anyagilag is segítettek.

2. A *szombatosok*. A szombatosok felekezete beteges rajongásból származott. Alapítója *Ósi András*, székely nemes, a 16-ik század végén, ki a biblia szavait szószerint véve, a vasárnap helyett a szombat napot kívánta ünnepé tételni. Ezért követőit szombatosoknak nevezték. Mivel pedig a bibliának ótestamentumi részére fektették a fősúlyt, azért zsidóknak is gunyolták. A 17-ik század elején különösen a Pécsi Simon befolyására nagyobb tért hódított ez a felekezet. Azonban Bethlen Gábor és I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek heves üldözése folytán a számuk nagyon lepadt. Mivel a szombatosok nagyobb számban az unitárius egyházból kerültek ki, azért az ellenük folytatott üldözés miatt az unitáriusok is sokszor méltatlanul szenvedtek. Akik az üldözések alatt is megmaradtak, azok nagyon csekély számban egész 1868-ig őrizték hitüket. Ekkor teljesen a zsidó vallásra mentek át.

3. A *baptisták*. Nevüket onnan vették, hogy a gyermekkeresztséget elvetik s csak felnőtt embereket keresztelnek meg vizbemártással. A felekezet Angliában a 17-ik században keletkezett. Onnan elterjedt Európa különböző országaiban. Hozzánk 1814 táján, Németországból jött be. Azóta egyes rajongók az ország különböző részében nagy buzgalommal terjesztik tanait. A köznép között szórványosan hódít még ma is ez a felekezet, amely a bibliából csak a Jézus mondásaira alapítja vallását.

A baptistákkal közeli rokonságban van a *názárénusok* felekezete. Ez Svájcban, a múlt század elején keletkezett. A keresztelést úgy végzik, mint a baptisták, de az esküt és a fegyverviselést tilják. Ujabban kezdenek a baptistákkal összeolvadni.

4. A *kväkkerek* (reszketők). E felekezet alapítója *Fox György* angol iparos, aki abban a hitben élt, hogy Isten őt küldötte a világ megtérítésére. Azt tanította, hogy sem papságra, sem egyházi szervezetre nincs szükség; mert az igazi keresztény életre csak az isteni ihletés folytán lehet eljutni. Követőit *Penn Vilmos* Északamerikában egy általa vásárolt területen összegyűjtötte, amely *Pennsylvania* nevet kapott. Ez által a felekezetet megszilárdította.

5. A *methodisták*. Ez is angol felekezet. Alapítói *Wesley János* és *Károly* testvérek, kik még oxfordi egyetemi tanuló korukban 1719-ben szerveztek egy vallásos társulatot. Azért nevezték őket *methodistáknak*, mert a keresztényi életet bizonyos módszer (*methodus*) szerint gyakorolják. Fősúlyt a

kereszténység gyakorlati oldalára helyezték. Számuk gyorsan szaporodott, s ma több millióra megyen,

Az elősoroltakon kívül van még a *herrnhutiak*, a *svéd-borgiánok*, a *mormonok*, az *adventisták* stb. felekezete.

MÁSODIK FEJEZET.

A magyar protestántizmus.

56. A magyarországi protestánsok szenvedései I. Lipót alatt.

Bár a magyarországi protestánsok vérük hullása árán biztosították vallásszabadságukat: azt a katolikusok még sem tartották tiszteletben, sőt újabb irtóháborút indítottak ellenük.

Magyarországon a protestánsok heves üldözését I. Lipót (1657—1705) tovább folytatta. I. Lipótnak már uralkodása kezdetén magából a primási székből kiindulva, az a jezsuita szellemű felfogás kezd lábrakapni, hogy a vallásszabadságot biztosító békekötések nem kötelezik a katolikusokat, mivel azokat a protestánsok fegyveres erővel csikarták ki. E hamis felfogás kimondhatatlan szenvedéseknek lett a forrása. A papság mellett nagy buzgalmat fejtettek ki a protestánsok üldözésében a főurak. *Nádasdy Ferenc* országbíró mintegy 200 prot. gyülekezetet semmisített meg s 4000 jobbágyot térített vissza a kath. egyházba. Ugyan így cselekedtek az *Eszterházyak* is, akik katonai hatalommal mintegy 400 templomot foglaltak el.

A protestánsok üldözése a *Vesselényi*-féle összeesküvés kiderülésével érte el tetőpontját. Ez az összeesküvés teljesen politikai természetű volt s részesei is inkább kath. főurak voltak, akik I. Lipót önkényes uralma ellen szövetkeztek. Mégis az uralmon levő jezsuita szellem ezt is a protestánsok művének tüntette fel. Ennek következtében még nagyobb erővel ujultak fel a prot. üldözések s eljött a szomorú korszak, amelyet a „protestantizmus gyásztizedének” neveznek (1671—1681). Az összeesküvés megtorlása címén a legkegyetlenebb prot. üldözés következett. A Pozsonyban felállított rendkívüli törvényszék maga elébe idézte a prot. lelkészeket, arra számítva, hogy a pásztorok elfogatásával megsemmisül a nyáj is. Pártütéssel és vallásháborítással vádolták őket. A törvényszék halálra ítélte, de a király megkegyelmezett azzal a föltétellel, hogy válasszanak a száműzetés és az áttérés között. Voltak, akik engedtek a külső kényszernek. A többieket börtönbe zárták, a börtön

kinjai alatt ismét többen megtörtek, de voltak olyanok is, akik semmiért sem mondtak le hitük szabadságáról. Ezeket a *Kollonics* intézkedésére Nápolyba vitték s ott fejenként 50 aranyért gályarabságra adták. A hithős gályarabok közül sokan elvesztek, de voltak olyanok is, akik *Ruyter Mihály* holland tengernagy közbenjárására megszabadulva, egyelőre Angliában, Hollandiában és Svájcban telepedtek le. A protestánsok súlyos helyzetén az 1681. évi soproni országgyűlés könnyített, amelyen a *Thököly*-féle szabadságharc nyomása alatt a vallásszabadságot újból kimondják, de a „földesurak jogainak sérelme nélkül”. Emellett elhatározták, hogy a protestánsok az elvett templomaik közül azokat, amelyeket maguk építettek volt s amelyek még a kath. szertartás szerint felszentelve nincsenek, visszakapják. A jelenleg bírt templomaik birtokában megmaradnak, de már új templomokat csak a kormány által kijelölt u. n. *artikularis* helyeken építhetnek. A protestánsok ezen határozatokban részt nem vettek. Azok ellen tiltakoztak, mert ők teljes vallásszabadságért küzdöttek. De az akkori viszonyok között ezeknek is megvolt az a jó hatása, hogy a száműzött protestáns papok és tanítók hazájukba visszatérhettek s hivatalukat folytathatták.

A soproni cikkek a protestánsokat nem elégitették ki, a katolikusok pedig sokallották intézkedéseit. Így nem hogy véget vetettek volna a protestánsok üldözésének, hanem újabb szenvedésekre szolgáltatott okot. A kath. reakció látva, hogy eddig követett üldözési rendszerével nem semmisítheti meg a protestántizmust, más eszközökhöz folyamodik s *fegyverrel* kísérli meg annak teljes elnyomását. Ebből a célból állítja föl a vérszomjas *Karaffa* az *eperjesi vértörvényiséket*, amelyen a legembertelenebb eszközökkel kínozva gyötri és végezteti ki a kegyetlen katonai főparancsnok a protestánsokat. Ezenkívül a soproni cikkek végrehajtására kiküldött bizottság azoknak végrehajtásában úgy járt el, hogy lépten-nyomon lábbal tiporta a vallásszabadságot. Ilyen szorult helyzetben a protestánsok sok csalódás után is a királytól remélve sérelmeik orvoslását, kérték a soproni cikkek megmagyarázását. E kérésre a király az 1691-ben kiadott törvénymagyarázatában (*explanatio Leopoldiana*) adott feleletet. Ebben nemcsak, hogy szűkebb korlátok közé szorította a soproni cikkekben biztosított vallásszabadságot, hanem azt úgyszólván teljesen megsemmisítette. Sőt a protestánsokat kötelezte a kath. ünnepek megtartására is.

A vallásszabadság eltiprása mellett I. Lipót uralkodása alatt veszély fenyegette a nemzet politikai szabadságát is. E kettős sérelem szülte azt a szabadságharcot, amelynek élére a dicső emlékű *II. Rákóczi Ferenc* állott (1703). A nemzeti és vallási szabadságért folytatott eme harcnak Lipót végét nem érhetette, mert 1705-ben meghalt. Fia és utóda,

I. József sokkal türelmesebb volt, de azért alatta is folyt a szabadságharc, amely 1711-ben a *szatmári békekötésben* ért véget, amely szerint a vallás szabad gyakorlata Magyarországon és Erdélyben is biztosítva lön.

57. A magyarországi protestánsok társadalmi üldözése III. Károly és Mária Terézia idejében.

A szatmári békében újabban biztosított vallásszabadságot ismét nem élvezhették a protestánsok. III. Károly uralkodása alatt (1711—1740) fegyverrel nem üldözték ugyan őket, de annál hevesebb *társadalmi* harc indult meg ellenük. A kath. papság úgy tüntette fel a saját vallását, mint az ország és haza erősségét. E szerint aki ellensége a mestersegesen felszínre hozott „Regnum Marianum” eszméjének, az ellensége a hazának és királynak. E hamis jelszavak alatt indult meg a társadalmi üldözés az egész vonalon. Ennek az lett a következménye, hogy a megindult protestáns-ellenes áramlat leszorította őket a közélet teréről. Amidőn pedig sokféle sérelmeikkel a királyhoz fordultak, onnan is megnyugtató helyett fenyegető választ kaptak. Az 1715-iki országgyűlés küldött ugyan ki egy katolikusokból és protestánsokból álló vegyes bizottságot a vallási sérelmek megvizsgálására és elenyésztetésére, de az eredménytelenül oszlott szét. Így a döntés joga a királyra szállott. A király egy 1731-ben kiadott rendelettel (*Carolina resolutio*) felelt. Ebben teljesen az I. Lipót-féle explánációra helyezkedik, sőt megrendeli, hogy a prot. állami tisztviselők is kötelesek Szűz Máriára és a szentekre megesküdni. Ezzel a protestánsok társadalmi üldöztetését a király is szentesítette.

Ugyanaz a szellem irányította a *Mária Terézia* uralkodását is (1740—1780). A különböző kath. társulatok, egyletek és kongregációk behálózták az egész országot s erőszakosan térítgették a protestánsokat. E mellett templomaikat keresett ürügy alatt foglalgatták s lelkészeiket hivatalos cselekedeteikben zaklatták.

58. A magyar protestáns egyházak törekvése az egyenlőség és viszonzosság felé.

A magyarországi protestánsok életében forduló pontot jelent a II. József uralkodása (1780—1790). Ez a politikailag önkényes, de vallásilag szabad szellemű uralkodó, a XVIII. század felvilágosodásának hatása következtében szakított

elődei kath. irányú politikájával s a protestánsokat is az őket megillető jogokban óhajtotta részesíteni. Ezért a pápai rendeleteknek kihirdetését az uralkodó előzetes jóváhagyásától tette függővé (jus placeti). A protestánsok vallásszabadsága érdekében 1781-ben kiadta a „türelmi rendelet”-et, amely magános és nyilvános istentiszteletek tartását a protestánsoknak is mindenütt megengedi. Kimondja, hogy vallása miatt semmiféle hivatalból senki el nem zárható, vallásos meggyőződésével ellenkező esküre, vagy szertartásra nem kötelezhető. Vegyes házasságoknál, ha az apa kath. mindkét nemű gyermekek abba a hitben nevelendők, ha pedig prot., csak a fiuk követik az ő vallását; a kath. püspökök a prot. lelkészeket ne zaklassák, ellenben a prot. superintendensek saját lelkészeiket szabadon látogathatják.

Minthogy II. József nem volt koronázott király s az általa kiadott rendeleteket nem lehetett alkotmányos biztosítéknak tekinteni, azért a protestánsok, öccse és utóda II. Lipót (1790—1792) uralkodása kezdetén követelték a vallásszabadságnak alkotmányos biztosítását. II. Lipót alkotmányos érzéke is támogatta ezt a jogos törekvést s így jött létre az 1791. évi XXVI. t. cikk, amely a protestánsok vallásszabadságát alkotmányosan is ismételten helyreállította.

Bár ez a törvény a protestánsokra nézve megbecsülhetetlen intézkedéseket tartalmaz s annak hatása következtében az újraébredés, a szervezkedés kora állott be a különböző prot. egyházakban, mégis volt egy pár sérelmes pontja is. Az egyik az, hogy vegyes házasság csak kath. lelkész előtt köthető s az ilyen házasságból született gyermekek, ha az apa kath., mind az ő vallását követik, ha prot. akkor csak a fiúk. Vegyes házasságok válóperei mind a kath. szentszék elébe tartoznak. A másik veszedelmes intézkedés az volt, hogy a kath. egyházból való áttéréseket a királynak be kell jelenteni. E kettős sérelem ismét sok és hosszú küzdelemnek lett a forrása, amely küzdelemben a protestánsok húzták a rövidebbet, miután I. Ferenc (1792--1835) is a kath. reakció szolgálatába állott. Ok nélkül állottak elő panaszaikkal, sérelmeik orvoslását hiába követelték királytól és országgyűléstől. Napról-napra újabb sérelmek es kellemtelenségek támadtak a vegyes házasságok és az áttérések miatt.

Csak az 1843—44. országgyűlés hozta meg a protestánsok sebeire az orvosságot. A nevezett országgyűlés által hozott III. t. cikk kimondja, hogy 1. akik 18 éves korukig protestáns vallásban növekednek, azoknak vallási hovatarozandósága többé kérdés tárgya nem lehet. 2. Vegyes házasságot prot. lelkész is érvényesen megköthet. 3. A katolikusok szabadon áttérhetnek a prot. egyházba, ha áttérési szándékukat 4 heti időközben kétszer 2 tanu előtt a saját

lelkészüknek bejelentik. Ez a törvény a protestánsok zaklatásainak egyelőre véget vetett, bár még mindig fennhagyja a kath. vallás uralkodó jellegét s szinte célzatosan két prot. egyházzól beszél, mégis egy újabb lépésnek tekinthető a katolikusok és protestánsok közötti teljes egyenlőség és viszonyosság felé.

59. Az unitárius vallás törvényesítése Magyarországon. Az egyenlőség és viszonyosság kivívása.

Az a mozgalom, amely az egyenlőség jelszavát irta zászlójára s Franciaországból kiindulva megrázta egész Európát: hozta létre Magyarországon az 1848-iki átalakulást, amit ujjászületésnek is nevezhetünk. Ez az átalakulás nemcsak politikai, de vallási tekintetben is egészen új helyzetet teremtett. Amidőn Erdély és Magyarország törvényes egyesítését törvénybe iktatta, létrehozta az 1848. XX. t. cikket, amely kimondja, hogy 1. Az *unitárius vallás törvényesen bevett vallásnak nyilvánítottatik*. 2. A törvényesen bevett minden vallásfelekezetre különbség nélkül tökéletes *egyenlőség és viszonyosság* állapítottatik meg. 3. A bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségletei közállami költségek által fedezendőek.

Ez a törvény az unitárius vallást, amely Erdélyben már 1568. óta törvényesítve volt, Magyarországon is a többi vallással egyenjogúvá tette s így a korábbi magyar törvényekben emlegetett két protestáns egyház (ref. és ág. ev.) mellé, természetesen sorakozik a harmadik. Sajnos, hogy az itt lefektetett jogoknak élvezetébe a bekövetkezett önkényuralom miatt, csak 1868. után fokozatosan juthattak a protestánsok. A nevezett 53. t.-cikk a bevett keresztény vallásfelekezetek viszonyosságát részletezi és állapítja meg, az áttéréseknél, a vegyes házasságoknál és a vegyes házasságokból született gyermekek vallásánál. E szerint mindenkinek joga van bizonyos törvényes formák betartása mellett, egyik egyházból ki s a másikba belépni. Vegyes házasságok bármelyik fél lelkésze előtt köthetők. A vegyes házasságból született gyermekek nemük szerint követik szülőik vallását.

Ugyancsak az 1848 évi XX. t. cikkben lefektetett alapelvek fokozatos megvalósítását láthatjuk az 1894. évi XXXI. t. cikkben, mely a kötelező polgári házasságot mondja ki; az 1894. évi XXXIII. t. cikkben, mely az állami anyakönyvvezetésről intézkedik; az 1895. évi I. III. t. cikkben, amely a vallás szabad gyakorlásáról rendelkezik.

60. A magyar protestáns egyházak fejlesztő és építő munkája az új idők hatása alatt.

Miután a magyar protestáns egyházak nemcsak létjogosultságokat, de az egyenlőséget és viszonyosságot is alkotmányosan biztosítva látták, teljes erővel fogtak a fejlesztő és építő munkához, amelyet a hosszú üldözés alatt nem gyakorolhattak úgy, amint az egyház szelleme kívánta volna. Az ilyen irányú törekvéseknek számos ilyen példáját látjuk mind a három protestáns egyházban.

1. Az ág. hitv. evangélikus egyház tagjai már 1791-ben Pesten zsinatot tartottak, amely zsinaton különösen az egyház kormányzat tekintetében hoztak intézkedéseket. Ámbar e zsinat határozatait az uralkodó nem erősítette meg, az egyház alkotmánya ezen az alapon fejlődött tovább. 1891—1893-ig Budapesten tartott zsinat pedig kifejtette az ág. ev. egyház jelenlegi alkotmányát, melyben a zsinat-presbiteri elvek jutnak kifejezésre. E határozatokat a király is megerősítette.

Az egyház alkotmánya mellett az iskolaügy fejlesztése és rendezése is kiváló gondoskodás tárgya volt. A hívek vallásos érzésének az ápolásáról sem feledkezett meg s ebből a célból különféle egyletek alapításával, társulatok szervezésével, vallásos kiadványokkal igyekeznek a hitélet fejlesztésére. Különösen megemlítendő a „Luther társaság”, mely sok vallásos irat kiadásával gazdagította a prot. irodalmat.

2. A református egyház is kivette részét az építő és fejlesztő munkából. Ennek a tagjai szintén 1791-ben tartották Budán első alkotmányozó zsinatukat. Ezt követte 1881-ben a debreceni zsinat, mely az első országos zsinat volt s az egyházi szervezet élére állította az egyetemes konventet, amely a reformátusok egyöntetű működését lehetővé tette. A református egyház mostani alkotmányának alapelveit az 1904—1907-ig Budapesten tartott zsinat tette le. Az egyházkormányzásban itt is a zsinat-presbiteri elvek érvényesülnek. Az egyháznak pedig „a református egyház” nevet adta hivatalosan.

Ez egyház is iskoláit fejlesztette, istentiszteletét rendezte s a hívek vallásos nevelését különféle egyesületek és társulatok által előmozdította. Az egyházban élénk irodalmi munka foly, amelyben a vezető szerepet a „Magyar prot. irodalmi társaság” viszi, amely az evangélikusokkal karöltve végzi a maga munkáját. Ugyancsak együttesen ünnepelték meg 1817-ben a reformáció 300-ados évfordulóját.

3. Az unitárius egyház is kivette részét a nemes versenyből. Mindenekelőtt hittanát fejlesztette ki a Dávid Ferenc által megindított szellemben. Azután egyházalkotmányát rendezte a kor kívánalmainak megfelelően. A kolozsvári és

tordai iskola mellett létesítette a sz.-kereszturi gimnáziumot, melyet legujabban főgimnáziummá fejlesztett. Számos elemi iskolát és templomot építtetett. A nevelésügynek kiváló szolgálatakat tett.

1868-ban a lelkiismereti szabadság kimondása emlékére Tordán, 1879-ben Dávid Ferenc halála emlékére Székelykereszturon és 1910-ben a Dávid Ferenc születésének 400-os évfordulója alkalmával Kolozsvárt és Déván nagyobbszabású örömnöpeket rendezett.

Élénk összeköttetést tart fenn az Angliában és Amerikában levő nagyszámú unitáriusokkal.

A vallásos és erkölcsös élet fejlesztésére szintén sokat tesz. Ilyen irányú egyesülete a *Dávid Ferenc-egylet*, mely fiókegyletei által behálózza az egész egyházat, az „Unitárius Irodalmi Társaság”, mely irodalm pályázatok és vándor-gyűlések útján élénkíti az egyházi életet. A következő vallásos lapok és folyóiratok vannak az egyházban: „Keresztény Magvető”, „Unitárius Közlöny”, „Unitárius Egyház”, „Unitárius Szószék”. Ezeken kívül számos könyvvel és nagyobb füzetek kiadásával szolgálja a hitfejlesztés és vallásos élet föllendítésének nemes és szép ügyét.

61. A világháború következményei.

A világháború az országhatárokat megváltoztatta. A trianoni békeszerződés Magyarország egy részét Romániához csatolta. A nemzetiségi kisebbségek jogainak biztosítása tárgyában készült külön szerződés, melyet Románia 1919 dec. 9-én írt alá, a 2-ik cikkben ezeket mondja: „Románia minden lakója jogosítva van szabadon gyakorolni akár nyilvánosan, akár magánuton bármiféle hitet és vallást, melyeknek gyakorlata a közrenddel és közerkölccsel ellentétben nem áll.”

A román törvényhozás ennek alapján Románia új alkotmányában kimondotta: „A lelkiismeret szabadsága korlátlan.

Az állam az összes felekezeteknek egyenlő szabadságot és védelmet biztosít, amennyiben gyakorlásuk nem ütközik a közrendbe, a jó erkölcsökbe és az állam alkotmánytörvényeibe.

A görög keleti (orthodox) és a görög katolikus egyházak román egyházak.

A görög keleti román egyház a románok nagy többségének vallása lévén, uralkodó egyház a román államban. A görög katolikus egyháznak pedig elsőbbsége van a többi felekezetek fölött.” (22. §.)

A kisebbségi egyházak, amilyenek a róm. kath., az ág. hitv. ev., a ref. és unitárius, az új viszonyok között tovább folytatják Isten országa építésére irányuló munkásságukat.